

**ВИМОГИ ДО БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ ПРАЦЬ
ІНСТИТУТУ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ:
ВАРІАНТИ ТА ВІДМІННОСТІ**

Вагоме місце в науково-дослідній роботі, в довідково-бібліографічному обслуговуванні бібліотек займає пошук відомостей про життя, діяльність, друковані праці державних і громадських діячів, вчених та письменників, артистів і художників тощо. Під час пошуку цієї інформації стають в нагоді довідкові видання. Дякуючи своїй основній функції — акумулювати й закріплювати сучасні знання в формі найбільш точних і стислих даних, — вони завжди віддзеркалювали рівень культури народу.

Головне завдання довідкових видань — подати необхідну або цікаву для читача інформацію в максимально стислому викладі. Найбільш доступними і повними серед них є енциклопедії та біографічні словники. У цих виданнях містяться не тільки біографії — вони є джерелом відомостей бібліографічного характеру, зокрема щодо основних праць осіб, літератури про їх життя та творчість.

Хоча за обсягом бібліографія займає порівняно невелике місце в статтях довідкових видань, її значення для читача дуже велике. Добре складена бібліографія набагато підвищує довідковість і цінність усього видання. Тому при підготовці статей до енциклопедій та біографічних словників особлива увага повинна приділятися підбору та оформленню бібліографічного матеріалу. Адже він скеровує читацький пошук до додаткових матеріалів з певної теми, дає можливість вичерпно ознайомитися з тим чи іншим питанням, яке зацікавило читача.

Питання якісного бібліографічного супроводження публікацій посідають особливе місце в роботі Інституту біографічних досліджень (ІБД) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, який здійснює підготовку Українського біографічного словника (УБС), видання матеріалів з української біографістики. До основних завдань Інституту належать створення та наповнення біографічної та бібліографічної комп'ютерних баз даних, які є основою підготовки матеріалів до УБС [1, С. 13–14]. З метою ознайомлення майбутніх авторів багатотомного національного біографічного зводу з методичними засадами оформлення бібліографії в першому випуску збірника

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

«Українська біографістика», який вийшов у 1996 році, було детально розглянуто формув подачі бібліографічного матеріалу в біографічних статтях УБС ІІ, С. 54–561.

Досвід роботи Інституту біографічних досліджень з авторами з усієї України засвідчив, що вони часто припускаються прикрий помилок в оформленні бібліографії до біографічних статей. Зокрема, наводять застарілу літературу або незначні наукові праці, не включають першоджерела, не вказують найважливішу і найновітню вітчизняну та зарубіжну літературу. З міркування економії місця й часу при описі творів друк вони влаються до скорочень: не до кінця наводять назви статей, якщо вони здаються дуже довгими, неправильно скорочують окремі слова, назви журналів скорочують до одних перших літер.

Враховуючи накопичений за цей час досвід та аналізуючи зібраний в Інституті біобібліографічний матеріал, ми дійшли висновку, що постала потреба переглянути інструктивно-методичні матеріали, представлені в першому випуску «Української біографістики» щодо подання бібліографії, доповнивши їх новими вимогами.

Виходячи з науково-практичної діяльності Інституту та завдань, які стоять перед ним [2, С. 55] зі збору та обробки біобібліографічного матеріалу діячів української історії в цій статті буде розглянуто три варіанти оформлення бібліографічних даних у виданнях ІБД:

I — у біографічних статтях до УБС;

II — у збірниках наукових праць;

III — для наповнення комп'ютерної бібліографічної бази даних «Джерела української біографістики».

Всі три варіанти мають свої особливості та відмінності, які ми докладно розглянемо далі.

Спочатку зупинимось на загальних вимогах до подання бібліографічних матеріалів до публікацій у виданнях Інституту. Бібліографічні посилання й пристатейні бібліографічні списки є складовою частиною довідкового апарату статей й слугують джерелом бібліографічної інформації про документи — об'єкти посилання.

Бібліографічне посилання — сукупність бібліографічних відомостей про цитований, розглянутий або згаданий в тексті статті документ, необхідних і достатніх для його загальної характеристики, ідентифікації й пошуку.

Бібліографія до статті подається за текстом. Обсяг списку не

повинен, як правило, перевишувати 5–10% обсягу рукопису.

Бібліографічні записи, які включаються до списку, повинні вкладатися *de visu* і оформлятися відповідно до вимог стандартів бібліографічного опису документів [3–5], з урахуванням цих інструктивно-методичних вказівок, зокрема прикладів, наведених нижче, а також в спеціальній літературі [6, 7].

Бібліографію розмішують в визначеному порядку: в біографічних статтях — в систематичному порядку, наукових статтях до збірників «Українська біографістика» та інших видань ІБД — за порядком першого згадування робіт. Відступи від прийнятого порядку не допускаються.

Для зручності читачів в пристатейній бібліографії дотримується принцип однаковості в бібліографічних описах й вживаних при цьому скороченнях.

Усі відомості (прізвище, ініціали автора, повна назва роботи, місце і рік видання) повинні повно і точно відтворювати титул оригіналу (а не обкладинки), причому назва документа в бібліографічному описі подається без скорочень — так, як вона зазначена на титульній сторінці. Назва складової частини (статті, розділу та ін.) відображається в такому вигляді, як вона представлена в публікації. Всі дані повинні бути чітко представлені, без скорочень.

Мова опису повинна відповідати мові документа — об'єкта опису. Бібліографічні записи, складені на документи, що опубліковані мовами з особливою графікою (грузинська, арабська, японська та ін.), наводять транслітерацією українськими літерами, при цьому в примітках позначають мову документа.

I. Особливості подання бібліографії у біографічній статті УБС

Український біографічний словник належить до енциклопедично-довідкових видань. У системі довідкових видань біографічні словники посідають особливе місце. Вони є найавторитетнішими джерелами інформації з різноманітних наукових дисциплін та напрямів практичної діяльності, систематизують й узагальнюють здобутки світової і національної науки і культури. Створені в результаті копійної науково-методичної та редакційно-видавничої роботи біографічні словники слугують впродовж тривалого часу, а тому повинні відповідати суворим вимогам щодо культури видання, забезпечувати читачам зручність користування в процесі отримання необхідної інформа-

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ції. Тому до підготовки та оформлення статей до видань подібного типу висувуються особливі вимоги. Це, в першу чергу — чітка регламентація системи подання довідкових матеріалів. Їм повинні бути властиві стислість викладу, а також високий рівень довідковості, підвишена щільність інформації, багатство фактичного матеріалу.

Статті в біографічному словнику повинні відповідати таким основним вимогам, як науковість, актуальність, компактність, доступність.

Науковість — важлива ознака будь-якого довідкового видання. Беручи в руки довідкове видання, читач повинен бути впевнений в тому, що він користується достовірними даними, які відповідають вимогам і нормам сьогодення, досягненням та тенденціям сучасної науки і культури, забезпечують правильність висвітлення теми з наукових позицій, точність і достовірність наведеної інформації, насичення викладу довідковими та фактичними відомостями, поєднують наукову глибину й популярність викладу. Складаючи план майбутньої статті автор зобов'язаний керуватися типовою схемою. Особливу увагу необхідно приділяти якості бібліографічних відомостей. Передовий досвід і нові наукові дані повинні віддзеркалюватися не тільки в тексті статті а і в бібліографічному матеріалі, що, в свою чергу впливає на його якість.

Однією з основних властивостей довідкових видань є — нормативність. Зафіксовані в довідкових виданнях дані повинні бути вивірені й апробовані для того, щоб їх можна було використовувати в науковій та практичній діяльності [8, С. 6].

Актуальність — важливо навести найціннішу літературу з даного питання: першоджерела, новітню літературу, насамперед останні за часом випуску публікації, актуальні взагалюючі наукові роботи, бібліографічні покажчики. При цьому першоджерела наводяться незалежно від року видання, оскільки вони є пріоритетними документами. Під час складання пристатейного списку перевага, як правило, надається національній бібліографії, книгам надрукованим українською мовою [9, С. 48], працям українських вчених або публікаціям українських видавництв; в випадку необхідності зазначають й літературу іншими мовами. Зарубіжна література наводиться в тих випадках, коли про особу, якій присвячено біографічну статтю, в вітчизняній літературі немає достатніх відомостей.

Компактність. Як ми вже зазначали, з метою економії міс-

ця та раціонального розміщення матеріалу в довідкових виданнях широко застосовуються скорочення слів та словосполучень, вводиться аббревіатура. У бібліографічних описах використовується тільки обов'язкові елементи бібліографічного опису (автор(и), назва, місце видання, рік видання). Опускаються всі розділові знаки за винятком крапки та коми, а в описі складової частини — двох навскісних рисок (//).

Доступність. Пристатейні списки літератури повинні: 1) рекомендувати найкращі видання з даного питання; 2) рекомендувати найбільш доступні в країні видання; 3) підтвердити первинність наведених в статті відомостей [8, С. 162].

Бібліографія в статті повинна строго відповідати встановленим формам опису книг і статей. Досвід свідчить, що внаслідок величезного накопичення книжкових багатств відшукати яку небудь книгу в бібліотеці можливо лише за умови наявності її точного і повного бібліографічного опису.

Яким би великим за обсягом не було довідкове видання, воно не в змозі вичерпно охопити всі знання, які можуть знадобитися читачеві. Це стосується і УБС, статті до якого хоч і повинні давати більш-менш розгорнутий виклад питання, але матимуть лише основну, найбільш важливу біографічну інформацію. Якщо читач майбутнього УБС забажає детальніше ознайомитися з життям та діяльністю певної особи і вивчити її біографію глибше, то йому на допомогу повинен прийти перелік основної літератури з даної тематики, представлений наприкінці статті. Але варто наголосити, що біографічний словник це не бібліографічний покажчик, тому основний матеріал довідкового змісту має бути викладений тут, насамперед, в біографічній статті, а бібліографічні відомості мають лише доповнювати його. Бібліографія, що подається в біографічній статті, повинна давати можливість читачеві розширити та поглибити знання з питання, яке викладається в статті. Тому в бібліографії потрібно наводити тільки ті праці, які доповнюватимуть відомості, представлені в біографічній статті, але не дублюватимуть їх. Автори мають звертати увагу на те, щоб передовий досвід і нові наукові досягнення знайшли відображення не тільки в тексті статті, а й в бібліографії. Вона має розкривати творчу спадщину особи, містити біографічні та автобіографічні матеріали, включати джерелознавчі видання, архівні, рукописні джерела, згадки в пресі, спогади сучасників та інші носії інформації, що становлять документальні підстави біографії. Бібліографія повинна містити найбільш важливу та повну наукову і пізнавальну інформацію про осо-

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

бу, переважно новітню літературу (монографії). Із журнальних статей слід подавати лише цінні, оригінальні статті, які містять бібліографічні списки.

Необхідно враховувати, що навіть дуже докладна пристатейна бібліографія до біографічної статті не може повністю охопити всю літературу про певну особу. Тому важливою складовою частиною пристатейної бібліографії є книги з бібліографічними покажчиками, тобто спеціальні видання, які містять більш чи менш вичерпний перелік праць з певної теми. Одним з різновидів таких видань є біобібліографічні покажчики — видання, в яких наводиться перелік праць тієї чи іншої особи та література про неї.

Ці видання допоможуть читачеві, крім відомостей, що їх подано в статті, отримати додаткові джерела для розширення та поглиблення знань про ту чи іншу особу.

Як правило, бібліографія подається за текстом, але в деяких випадках в біографічних статтях в середині тексту може бути наведено кілька найважливіших робіт (з поданням назви та дати публікації), які найповніше характеризують творчу діяльність особи (етапні твори, фільми, спектаклі, відкриття та інші види творчості, а також перші видання, вистави та інше), наприклад:

Поезія і проза (1899), Моя популярність та інші оповідання (1905).

У таких випадках назви творів в лапки не беруться, а виділяються із загального тексту курсивом. Враховуючи вимоги компактності, в тексті зазначають переважно невелику кількість праць.

Характер і кількість джерел в кожній окремій біографічній статті визначаються її темою, значимістю (важливістю) та обсягом, однак, як свідчить практика, бібліографія під текстом переважно становить 5–10 джерел. Оскільки списки літератури, які розміщені під текстом статті, включають невелику кількість назв, особливого значення набуває раціональний добір джерел.

У біографічній статті прийнято подавати бібліографію в систематичному порядку — бібліографічні записи розміщуються з врахуванням змісту та характеру публікацій, формуючи їх під рубриками в хронологічно-алфавітні ряди. Рубрики графічно відокремлюють один розділ списку від іншого. Бібліографія до статей, присвячених творчим особам (діячі науки, техніки, літератури, мистецтва, музики тощо), поділяється на три

УКРАЇНСЬКА БІОГРАФІСТИКА. ВИПУСК 3

частини: твори персони ідуть під заголовком — «Тв.:», література про особу — «Літ.:», рукописні та архівні матеріали — «Архіви:».

У розділі твори (Тв.:) — за традицією містяться збірники основних праць особи, якій присвячено статтю, а за відсутності зазначених видів видань — окремі найважливіші твори, переважно перших видань, решту праць подають вибірково, на розсуд дослідників творчості. Залежно від характеру діяльності особи в підбір включають найвизначніші дослідження, статті, розділи в монографіях і спеціальних періодичних виданнях, список підручників, перекладів тощо: виставки індивідуальні, колективні, закордонні; реалізовані відкриття, патенти, удосконалення; назви виконаних робіт (для архітекторів, скульпторів, режисерів, акторів та інше); список образотворчих, музичних творів, вистав. У бібліографічному описі цього розділу прізвище автора творів, тобто людини, про яку йде мова в статті, не подається, а з елементів бібліографічного опису наводяться назва твору, місце та рік видання, наприклад:

Мені 85. Мюнхен, 1985.

Якщо особа, про яку йде мова в статті, написала роботу в співавторстві — в дужках подавати (співавт.), наприклад:

Пам'ятки книжкового мистецтва. Л., 1981 (співавт.).

Твори особи розміщуються за таким порядком: повні зібрання творів, за їх відсутності — зібрання творів або вибрані твори; автобіографічні твори; окремі публікації, які подаються в хронологічному порядку — за роками видання, а в межах року — за алфавітом назв, спочатку українською мовою (або мовами з кириличною графікою), потім іноземними мовами (латинською графікою).

У розділі література (Літ.:) доцільно навести найкращі роботи про діяча. Подається в такому порядку: персональні бібліографічні покажчики: монографії та монографічні збірники про особу; біографічні статті з монографій та періодичних видань. Література про особу подається після розділу «Твори», а при його відсутності — в кінці статті. Наводяться прізвище(а), ініціали автора(ів), повна назва роботи (книги, журнальної статті), назва джерела /для опису складової частини/, в якому розміщено працю (журнал, газета, збірник та ін.), місце та рік видання, том (випуск, номер).

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Архівні матеріали (**Архіви:**) подаються в алфавітному порядку абрєвіатури назв архівних установ.

Бібліографічний опис, який використовується в біографічній статті, призначений для пошуку документа, який розглядається або згадується в тексті статті. Тому допускається випускати окремі обов'язкові елементи, за умови, що елементи опису, які залишилися, забезпечать пошук документа. У бібліографічному описі на книжку не зазначається її обсяг, наприклад:

Пільгук І. Леонід Глібов. К., 1977.

У бібліографічному описі на складову частину публікації допускається не вказувати основну назву статті, якщо вона дуже велика, але при цьому обов'язково зазначаються сторінки, на яких вона опублікована, наприклад:

повний бібліографічний опис:

Комаринець О. «Вона у нас має стійке ім'я і марки...»: По 100-річчя від дня народження М.Сабат-Свірської: [Розповідь про оперні співачки з Галичини за матеріалами її щоденників] // Дзвін. — 1995. — №4. — С. 114–129

скорочений варіант:

Комаринець О. // Дзвін. 1995. №4. С. 114–129.

Допускається не вказувати сторінки, на яких опубліковано складову частину публікації, але при цьому обов'язково зазначати її основну назву, наприклад:

Верба І. Н. Д. Полонська-Василенко // Київ. старовина. 1993. №5.

Бібліографічні записи в списку приводять в підбір, розділяють крапкою з комою «:» і не нумерують, наприклад:

Гур'єв Б. Леонід Глібов. К., 1969; Пільгук І. Леонід Глібов. К., 1977; Деркач Б. Леонід Глібов: Життя і творчість. К., 1982.

Таким чином, бібліографія в біографічній статті повинна відрізнятися наступними рисами:

1) бути рекомендаційною;

2) в списках потрібно наводити можливо більш нову літературу, яка найкраще розкриватиме досягнення сучасної науки;

3) зовні повинна відповідати всім сучасним вимогам бібліографічного опису.

II. Особливості подання бібліографії в наукових статтях збірника

«Українська біографістика» та інших видань
Інституту біографічних досліджень

У статтях до збірника праць «Українська біографістика» бібліографічний матеріал подається за порядком першого згадування робіт.

Формуючи список літератури до статті необхідно проаналізувати бібліографічні записи в списку, для того, щоб використовувати номери записів в якості посилання на них в тексті.

Бібліографічний опис будь-якого документа включають в бібліографічний список тільки один раз. При повторних посиланнях на цей документ цитовані або згадувані сторінки зазначають в посиланні в тексті. Роблячи посилання на документ, опис якого включено до бібліографічного списку, в тексті документа після згадки про нього (після цитати з нього) проставляють в квадратних дужках номер, під яким воно значиться в списку, і в випадках коли необхідно, сторінки, наприклад:

Г9. С. 251

На документи, які включено в бібліографічний список, складають, як правило, розширений опис, з наведенням, окрім обов'язкових елементів опису (автор, назва, місце та рік видання), ті з факультативних елементів, наявність яких суттєво підвищує інформативність опису або полегшує пошук та ідентифікацію видань. Це: відомості, які стосуються назви: відомості про відповідальність (редактори, дані про організації, від ім'я яких випущено видання): назва видавництва: назва серії і номер тому (випуску) серії: основна назва тому і відомості про авторів тому. При необхідності можуть наводитися й інші факультативні елементи опису. Авторські доповнення й уточнення (але не примітки) до окремих елементів опису повинні виділятися квадратними дужками, наприклад:

Береговий П. М. Видатні вітчизняні ботаніки: ГЗбірка нарисів I / П. М. Береговий, М. А. Лагутіна. — 2-е вид., перероб. і доп. — К.: Рад. школа, 1969. — 222 с.

Приклади бібліографічного опису на різні варіанти видів документів див. Г6. 71.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

III. Форма подання бібліографічних матеріалів для наповнення комп'ютерної бібліографічної бази даних «Джерела української біографістики»

За існуючою технологією в Інституті біографічних досліджень, в процесі роботи по виявленню біографічного матеріалу в друкованих джерелах, знайдений біографічний матеріал заноситься на картку встановленого зразка. Один із пунктів картки — «Джерело» — де в стислому вигляді подається інформація про те, звідки отримані біографічні дані. Для того, щоб ідентифікувати це джерело, відокремити його з масиву біографічного матеріалу та занести бібліографічний опис до комп'ютерної бази даних постає необхідність подання повного бібліографічного опису документа: автор(и), назва, продовження назви, область відповідальності /ін формація про особи та установи (організації), які брали участь в створенні й підготовці книги до публікації/, перевидання, місце видання, видавництво, дата видання, серія, примітки). Цей опис складається та оформлюється за всіма правилами та стандартами [3–7], а також з урахуванням «Загальних вимог» наведених вище, і разом із картками з біографічною інформацією здається до Інституту.

Якщо відомо, де зберігається документ, наводиться назва бібліотеки і шифр зберігання.

1. Українська біографістика: Зб. наук. пр. / Редкол.: В. С. Чишко (відп. ред.) та ін. — К.: БМТ, 1996. — Вип.1. — 220 с.

2. Квиріленко Т., Ляшко С. Інститут біографічних досліджень: напрями діяльності // Бібліотечний вісник. — 1998. — № 5. — С. 53–56.

3. ГОСТ 7.1–84. Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления // Стандарты по библиотечному делу и библиографии / Сост. В. М. Владимирова и др. — М.: Изд-во стандартов, 1985. — С. 29–99.

4. ДСТУ 3582–97. Скорочення слів в українській мові в бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила. — Чинний від 01.07.98.

5. ГОСТ 7.12–93. — Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила. — Введ. 01.01.1996. — (Система стандартов по информ., библиотечн. и изд. делу).

УКРАЇНСЬКА БІОГРАФІСТИКА. ВИПУСК 3

6. Альберт Ю. В. Списки литературы в научных изданиях: Составление и оформление. — К.: Навк. думка, 1988. — 149 с.

7. Романюк М. М. Загальна і спеціальна бібліографія: Навч. посіб. Для студ. спец. вид. справа та редагування. — 2-е вид., випр. — Л.: Світ, 2003. — 95 с.

8. Справочные издания. Специфические особенности и требования / Под ред. Э. В. Гольцевой — М., 1982.

9. Кузьминский К. С. О библиографии в энциклопедиях // Библиография. — 1929. — № 2-3.